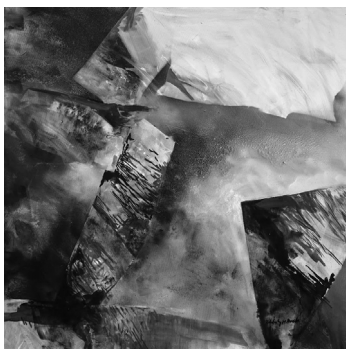

FRANCO MORETTI – ANDREI TERIAN

MEGMÉRNI ÉS KÖRÜLHATÁROLNI A TRAGÉDIÁT

A *Guardian* újságírója 2016. június 24-én, egy nappal a Brexit-szavazás után megjelent cikkében David Cameron bukását „európai tragédiának” nevezte.¹ Kettle szóhasználatára intertextuális utalásra épült, és egy széles körben elterjedt kulturális felfogásra támaszkodott. Természetesen Theodore Dreiser *Amerikai tragédia* (1925) című regényére utalt, de már maga ez a cím is éppen azért volt vonzó annak idején, mert ellentmondani látszott annak a közfelfogásnak, hogy a tragédia „nagyon is sajátos ügy”,² azaz kvintesszenciálisan európai képződmény. Valójában Friedrich Nietzsche-től Earl Miner-ig (aki a drámán – pontosabban a tragédián – alapuló arisztotelészi poétikát állította szembe a lírán alapuló ázsiai elméletekkel³) és sok más szerzőnél is tartotta magát az elképzelés, hogy a tragédia – és még inkább a ’tragikus’ és származékai, a dionüszoszi és a fausti – „az európai civilizáció hosszú hagyományának” jellemzője.⁴ Walter Benjamin szerint a tragédia – azzal a páratlan képességével, hogy a gyilkosságról, kínzásról és hasonlókról szóló borzal-

**A tragédia mint
európai forma.
De melyik forma?
És melyik Európa?**

6

Az írás eredeti címe és leőhelye: *Measuring Tragedy—and Drawing Its Borders*. Transilvania 2024/5. 1–4. This work was funded by the EU's NextGenerationEU instrument through the National Recovery and Resilience Plan of Romania – Pillar III-C9-I8, managed by the Ministry of Research, Innovation and Digitalization, within the project entitled *Measuring Tragedy: Geographical Diffusion, Comparative Morphology, and Computational Analysis of European Tragic Form (METRA)*, contract no. 760249/28. 12. 2023, code CF 163/31. 07. 2023.

mas történeteket a valaha létezett legszebb nyelven mondja el – az európai történelem belső ellentmondását illusztrálja, hiszen „nincs a civilizációnak olyan dokumentuma, amelyik ne lenne egyúttal a barbárság dokumentuma is”.⁵

A tragédia mint európai forma. De melyik forma? És melyik Európa? A romániai, lengyelországi és norvégiai kutatók 23 fős csoportját tömörítő METRA projekt (*Measuring Tragedy: Geographical Diffusion, Comparative Morphology, and Computational Analysis of European Tragic Form*, vagyis *A tragédia mérése: Az európai tragikus forma földrajzi elterjedése, összehasonlító morfológiája és számítógépes elemzése*) a kulturális földrajz és az összehasonlító poétika, illetve a tartalomelemzés és a hálózati szemantika ötvözésével próbál választ adni ezekre a kérdésekre. Egészen pontosan a tragédiát vizsgáljuk két ókori kultúrában – a görögben és a latinban –, és tíz modern európai kultúrában, amelyek közül öt – az angol, a francia, a német, a spanyol és az olasz, az amerikai felé is kitekintve – a világ irodalomrendszerének központi magjához tartozik, a másik öt pedig – a norvég, a svéd, a lengyel, a magyar és a román, kitekintéssel az orosz felé – annak (fél)perifériájához.

A METRA elméleti megalapozását tekintve a Franco Moretti által kidolgozott alábbi három fő tézisre támaszkodik:

1. A tragédia a radikális konfliktus, különösen a polgárháború szimbolikus formája. Mivel a színház kis térben játszódik, és csupán néhány szereplőt mozgathat, a polgárháború szükségszerűen átalakul ebben a térben, és a *családon belüli háborúvá* válik: kezdetben a családi háború a leszámazási láncolatban, a generációk között zajlik, később a családi kötelékek, párkapcsolatok egyidejűségében – a két típus között hosszú átmenet figyelhető meg a 16–18. századok során. Végül a tragikus forma (fél)periférikus európai kultúrákban való elterjedése során a család mellett – Andrei Terian feltételezése szerint – más közösség-típusok is felbukkannak, amelyek osztály- és faji szempontok vagy a társadalmi nem alapján szerveződnek. Annak történeti vizsgálata és értelmezése, hogy a családnak/közösségnek ez a domináns szerepe hogyan befolyásolja számunkra a politikai konfliktusok érzékelését, a kutatás fő feladatai közé tartozik.

2. Azok az elméletek, amelyek a konfliktust tekintik a tragikus forma központi elemének, általában azt vizsgálják, hogy a konfliktus hogyan nyilvánul meg a nyelvben, és így a tragikus dialógust magának a tragikus formának a tökéletes megtestesüléseként értelmezik. Ezt kiindulópontként elfogadva projektünk azt igyekszik kimutatni, hogy a szó és a tett közötti kapcsolat korántsem lineárisan levezethető, inkább disszonáns konstrukciók széles spektrumát eredményezi. Irodalomelméleti szempontból a projekt így – egy több ezer szöveget tartalmazó korpusz és egy számítógépes és hermeneutikai szempontokat érvényesítő módszertan révén – a *stílus és a cselekmény egységes elméletének* megalapozását végzi el, míg ezek korábban egymástól független diszciplínák tárgyköréhez tartoztak.

3. Episztemológiai szempontból a METRA úgy építi fel érvrendszerét, hogy nem a „típusos” tragédiákra összpontosít csupán, bárhogyan is határozzuk meg azokat, hanem *szélsőséges esetekkel dolgozik*, gyakran egymással szembeállított művek jellegzetességeivel (pl. Szophoklész *Antigonéja* és Georg Büchnerétől *Danton halála*, Racine és Shakespeare stb.). A szélsőséges esetek mind az értelmező, mind a kvantitatív megközelítések nélkülözhetetlen elemei: mivel egydimenziósak, egyben rendkívül világosak is, így lehetővé teszik, hogy a műfajról egy erőterben gondolkodjunk, ahol a különböző történelmi hatások a morfológiai megoldások nagy változatosságát eredményezik.

Visszatérve korábbi kérdéseinkhez („Melyik forma?” és „Melyik Európa?”), a METRA a tragédiát egyrészt alapvetően drámai formának tekinti, amely csak az előadó-művészetben belül képzelhető el. Ez persze nem jelenti azt, hogy a ’tragikum’ mint egzisztenciális kategória nem létezhet a színházon kívül; de *mint forma* a színházra jellemző. Ugyanakkor projektünk nem fogadja el a steineri tézist, miszerint a 18. században bekövetkezett volna „a tragédia halála”.⁶ Éppen ellenkezőleg, úgy véljük, hogy a „modern tragédia” megszületése és fejlődése – függetlenül attól, hogy ezt pontosan hogyan definiáljuk – lehetővé tette e forma jelenlétét nemcsak Európa meghatározó kultúráiban, hanem bizonyos (fél)perifériákon is, ahol az előbbiekhöz képest megkésett alakulástörténettel számolhatunk. Célunk az anyag kezdeti feltérképezése során az, hogy a tragédia határait ne egy szűkkörű definíció merev alkalmazásával jelöljük ki, hanem olyan árnyaltabb és bonyolultabb esetek feltárása révén, amelyek további kérdésekhez vezethetnek el.

Balázs Imre József fordítása

■ JEGYZETEK

1. Martin Kettle: *The Downfall of David Cameron: A European Tragedy*. The Guardian 2016. június 24. <https://www.theguardian.com/politics/2016/jun/24/david-cameron-downfall-european-tragedy>, elérés: 2024. augusztus 8.
2. Terry Eagleton: *Tragedy*. Yale University Press, New Haven–London, 2020. 1.
3. Earl Miner: *Comparative Poetics. An Intercultural Essay on Theories of Literature*. Princeton University Press, Princeton, NJ, 1990. 8.
4. Raymond Williams: *Modern Tragedy*. Stanford University Press, Stanford, CA, 1966. 15.
5. Walter Benjamin: *Illuminations*. Schocken Books, New York, 1968. 258.
6. Lásd George Steiner: *The Death of Tragedy*. Yale University Press, New Haven – London, 1996.

